

Francesco Petrarca,
Familiarum rerum lib. III, 18; lib. VII, 10, 11, 12

III, 18

Ad Iohannem Anchiseum, cui librorum inquisitio committitur.

[1] Quod sepe olim vel oblivio vel torpor abstulit, attingam, frater. Si gloriari licet apud te, gloriabor in illo in quo solo gloriari tutum est: fere iam ex omnibus humanarum cupiditatum ardoribus, etsi non totum, magna tamen ex parte, divina me pietas eripuit; e celo enim est, seu id michi nature bonitas seu dies prestiterit. Multa quidem videndo multumque cogitando, intelligere tandem cepi quanti sint studia hec, quibus mortale genus exestuat. [2] Ne tamen ab omnibus hominum piaculis immunem putes, una inexplebilis cupiditas me tenet, quam frenare hactenus nec potui certe nec volui; michi enim interblandior honestarum rerum non inhonestam esse cupidinem. Expectas audire morbi genus? libris satiari nequeo. Et habeo plures forte quam oportet; sed sicut in ceteris rebus, sic et in libris accidit: querendi successus avaritie calcar est. [3] Quinimo, singulare quiddam in libris est: aurum, argentum, gemme, purpurea vestis, marmorea domus, cultus ager, pictae tabulae, phaleratus sonipes, ceteraque id genus, mutam habent et superficiariam voluptatem; libri medullitus delectant, colloquuntur, consulunt et viva quadam nobis atque arguta familiaritate iunguntur, neque solum se se lectoribus quisque suis insinuat, sed et aliorum nomen ingerit et alter alterius desiderium facit. [4] Ac ne res egeat exemplo, Marcum michi Varronem carum et amabilem Ciceronis *Achademicus* fecit; Ennii nomen in *Officiorum* libris audivi; primum Terrentii amorem ex *Tusculanarum questionum* lectione concepi; Catonis *Origines* et Xenophontis *Economicum* ex libro *De senectute* cognovi, eundemque a Cicerone translatum in eisdem officialibus libris edidici. [5] Sic et Platonis *Thimeus* Solonis michi commendavit ingenium, et Platonis *Phedronem* mors Catonis, et Ptholomei regis interdictum cyrenaicum Hegesiam, et de Ciceronis epistolis Senece priusquam oculis meis credidi. Et Senece *Contra superstitiones* librum ut querere inciperem, Augustinus admonuit, et Apollonii *Argonautica* Servius ostendit, et *Reipublice* libros cum multi tum precipue Lactantius optabiles reddidit, et Romanam Plinii Tranquillus *Historiam* et Agellius eloquentiam Favorini itemque Annei Flori

florentissima brevitatis ad inquirendas Titi Livii reliquias animavit; [6] ut notissima et vulgatissima illa preteream, que teste non egent, et tamen, cum accesserit testis illustrior, altius in animum descendunt; qualis est in *Declamationibus* Senece laudatus ille ciceroniane facundie principatus ingeniique singulare preconium; et illud in *Saturnalibus* multiforme Maronis eloquium ab Eusebio demonstratum; et illud Statii Pampinii poete reverens submissumque testimonium de virgiliana *Eneyde*, cuius "longe sequenda et adoranda vestigia" *Thebaydem* suam, in publicum exituram, admonet; et illud ab Horatio Flacco, imo vero ab omnibus concorditer delatum Homero poetarum principi. [7] Pluribus ago quam necesse est; nam illa quidem longa nimis recordatio, Prisciani grammatici iuvenilis olim lectio quot michi librorum peregrina nomina congesserit, quot postmodum Plinius Secundus, quot novissime Nonius Marcellus, quotiensque salivam excitaverint. [8] Nemo ergo mirabitur, ut redeam unde digressus sum, vehementer eis animos inflammari atque configi, quorum singula suas scintillas suosque aculeos palam habent aliosque clanculum in sinu gestant quos sibi invicem subministrant. [9] Itaque — pudet equidem, sed fatendum ingenue et cedendum vero est — excusabilior, ne dicam generosior semper michi cupiditas visa est Atheniensis tyranni Egypitique regis quam nostri ducis; aliquantoque nobilius Pisistrati primum, deinde Ptholomei Philadelphi studium quam Crassi aurum, etsi multo plures imitatores Crassus habeat. [10] Sed ne Rome Alexandria vel Athene, et Italie Grecia vel Egiptus insultet, et nobis studiosi principes contigerunt, hique tam multi, ut eos vel enumerare difficile sit, tamque huic rei dediti, ut inventus sit cui philosophie quam imperii carius nomen esset; et studiosi, inquam, non tam librorum, quam libris contentarum rerum. Sunt enim qui libros, ut cetera, non utendi studio cumulent, sed habendi libidine, neque tam ut ingenii presidium, quam ut thalami ornamentum. [11] Atque, ut reliquos sileam, fuit romane bibliothecae cura divis imperatoribus Iulio Cesari et Cesari Augusto; tanteque rei prefectus ab altero — pace Demetrii Phalerii dixerim, qui in hac re clarum apud Egypitios nomen habet — nichil inferior, ne dicam longe superior, Marcus Varro; ab altero Pompeius Macer, vir et ipse doctissimus. Summo quoque grece latineque bibliothecae studio flagravit Asinius Pollio orator clarissimus, qui primus hanc Rome publicasse traditur. [12] Illa enim privata sunt: Catonis insatiabilis librorum fames,

cuius Cicero testis est, ipsiusque Ciceronis ardor ad inquirendos libros, quem multe testantur epystole ad Athicum, cui eam curam non segnus imponit, agens summa instantia multaque precum vi, quam ego nunc tibi. Quodsi opulentissimo ingenio permittitur librorum patrocina mendicare, quid putas licere inopi?

[13] Necdum attigi quod hac in parte supremum erat, et quod vix credibile videretur, nisi longum doctissimi viri studium et amicitia principum ad verisimilitudinem revocaret: Amonicus Serenus bibliothecam habuisse memoratur sexaginta duo librorum milia continentem, quos omnes Gordiano minori, qui tunc erat imperator, amantissimo discipulo suo, moriens reliquit; que res non minus illum quodammodo quam imperium honestavit. [14] Hec pro excusatione vitii mei proque solatio tantorum comitum dicta sint. Tu vero, si tibi carus sum, aliquibus fidis et literatis viris hanc curam imponito: Etruriam perquirant, religiosorum armaria evolvant ceterorumque studiosorum hominum, siquid usquam emergeret leniende dicam an irritande siti mee ydoneum. [15] Ceterum, etsi non ignores quibus lacubus piscari quibus ve fruticetis aucupari soleo, nequa tamen falli queas, his seorsum literis quid maxime velim interserui; quoque vigilantior fias, scito me easdem preces amicis aliis in Britanniam Galliasque et Hispanias destinasse. Ne cui ergo fide vel industria cessisse videaris, enitere et Vale.

VII, 10

Ad Iohannem Anchiseum, excusatoria et de spe caduca.

[1] Litere tue, plene gratissimis atque dulcissimis reprehensionibus, invenerunt me circa Padi ripam, IX Kalendas Aprilis, ad vesperam. Confer adventus diem cum illarum data, et vide si eo temporis spatio venire debuissent ex Egipto. [2] Venerunt cum eis et amicorum litere, et duorum facie michi non notorum sed utique illustrium, ut dicis, iuvenum, ut scripta testantur, senum; quales utinam multos haberet civitas nostra, si tamen non esset in exilium missura; imo etiam si missura, quorum dispersio reliquas saltem civitates italicas adornaret! Sed omitto hanc inexhaustam semper et veterem querelam, et revertor ad literas. [3] Omnium fere una sententia est: arguor, post propositum veniendi Florentiam, iter in Cisalpinam Galliam deflexisse, quasi natalis patrie contemptor, et spes ac vota multorum me illic expectantium elusisse.

Possem ad hec multifariam respondere, et quid aliorum responsurus sim literis, necdum scio. Respondebo tamen aliquid, licet occupatissimus; rogas enim; sequar impetum; dum calamus erit in manibus, ille michi quo se duci velit, ostendet. [4] Certe cum illis, ut stilo scribentium satisfiat, Musarum michi presidio opus erit; tibi autem, cui sine ullo artificio aperta et nuda omnia esse debent, unum hoc minime tacuerim, quod neque viarum labor, neque **pestis anni huius universum orbem sed cuncta presertim litora proterens atque consumens, neque animi mei dolor, neque mala, nisi fallor, et iniqua michi patrie tractatio, me a suscepto itinere detorsisset; presertim cum, maiore laboris parte confecta, iam Ianuam pervenissem. [5] Hec igitur verior et potior causa fuit, quod secundum spem quam mente conceperam, imo vero, ut eventus docuit, somniaveram, fieri non posse videbatur, quin aliquem tibi rerum nostrarum letiorem exitum afferrem. [6] Itaque dulce erat expectare, donec in locum spei res ipsa succederet; et iam non cursum modo, sed volatum meditabar, videbarque michi sine ullo laboris sensu Alpes Bononie transiturus — Apenninum vulgariter Alpem dixi —; inde enim improvisus, licet non inexpectatus, tuis et amicorum oculis adesse decreveram. Accedebat quod hinc potissime cepti operis adminicula sperabantur, quibus mora omnis inimica erat, quippe cum nec celeritas exacta suffecerit. [7] Quid dicam? scio res solidas esse, spes inanes; scio quod qui spem perdit, nichil perdit; minus dixi: multum vero lucratur; et tamen expertus loquor: ut nulla minor iactura quam spei est, sic nulla molestior. Causa est, quia sepe pluris fiunt sperata quam possessa, et sepe quantum nos spes rerum blanda fefellerit adipiscendo cognoscimus. [8] Hinc est ut, quotiens ante experimentum spes interiit, gravi nos incommodo affectos extimemus. Prevertit ergo consilium meum Deus, et curas quas pias arbitrabar, supervacuas declaravit; ut vel sic edoctus agnoscerem cogitationes hominum vanas esse. [9] Et de hoc quidem hactenus. Super negotio litis nostre, nil aliud dico: res in curia vertitur. Spero fore ut illius predonis insidie detegantur; in omnes tamen casus paratus est animus: victor gaudebo, victus victa cum iustitia me solabor. Non nunc primum fortune ludis exerceor; didici quibus artibus caduce spei vulnus eluditur. Eant igitur res utcunque, modo ego non movear; neque hercle quo moveri debeam, intelligo; nempe equo animo possum vel assequi quod meum est, vel dimittere quod nunquam assequi potui.**

[10] "Compendiaria ad divitias" philosophorum via est, que monstrat non addendum divitiis, sed cupiditatibus detrahendum; hanc sequi disposui, ne in illud durum ac laboriosum negotiorum inextricabilium iter incidam, a quo me Deus et ipsa nature mee conditio, manu, ut ita dixerim, retraxerunt. De lire igitur sit quicquid esse potest; michi paupertas mea non molesta nec sordida, sed multis plus etiam quam vellem invidiosa, sufficiet. Cum qua si "bene michi convenit", ut videtur Senece, "dives sum". Vale.

VII Idus Aprilis, Verone.

VII, 11

Ad eundem, adventantis amici fama.

[1] Credi non posset quantum michi curarum decesserit quantum ve letitie accesserit recenti quodam nuntio; quod tecum, quamvis multa loqui locus tempusque prohibeat, partiri quantalibet brevitate disposui. [2]

Franciscum nostrum adventare audio et iam esse Massilie, multis quidem iactatum casibus et terrestribus maritimisque periculis, salvum tamen. Et ad me primum ille nunc recto, ut aiut, calle festinat et de viarum, ut certus sum, prolixitate conqueritur, sepe virgilianum illud in ore habens:

Italiam sequimur fugientem et volvimur undis;

nec immerito. Putabat enim me in Gallia reperire, sed illam curie sentinam tolerare nequiveram. Proximus illi saltus in patriam. [3] Tui eum desiderio ardere certe scio, sed michi crede — quod non scriberem, si propositum meum pervertere posses ulla providentia — crede, inquam, michi: de consiliis hominum fortuna iudicat. Inter cogitatus atque actus magnus quidam, ut vulgo dicitur, mons est. Quando hic erit, quem iamiam adfuturum spero, iniciam manus. Imperiosa res est amor, nichil non licere sibi extimat; videbor iure meo uti, si quasi reinventum thesaurum domi recondidero, curamque sumpsero ne tam facile rursus eo caream. [4] Id tibi prenuntiatum velim, quo patientius feras cum acciderit; neque enim, ut adventus sui famam tecum modo partitus sum, sic ipsum quoque partiar amicum. Multo rarior multoque preciosior res est amicitia quam aurum; in qua siquid avidius egero, excuset utcunque possesse rei precium duritiem possessoris; ego quidem te consortem non reicio, ita tamen, ut presentem partiamur. Ut partem igitur tuam feras, imo vero ut pro uno

**duos habeas, venire te amor cogat. Vale.
E valle serena Parmensium, pastorali calamo,
IV Idus Aprilis.**

VII, 12

Ad eundem, de expectati amici morte conquestio.

[1] Heu, quid hoc est? quid audio? O spes mortalium fallax, o cure supervacue, o labilis status! nichil homini tranquillum, nichil stabile, nichil tutum; hinc fortune vis, hinc mortis insidie, hinc fugacis mundi blanditie: undique circumvallamur miseri. Et inter tot laqueos spondere nobis iocundum aliquid audemus? Totiens frustrati, totiens ludibrio habiti, sperandi consuetudinem et milies elusam credulitatem nescimus exuere; tanta felicitatis, licet false, dulcedo est! [2] 'Heu demens, heu cece "rerumque oblite tuarum"' quotiens mecum dixi, 'vide hic, nota, attende, subsiste, recogita, imprime signum fixum, mansurum indelebile; memento fraudis huius et illius; nichil unquam speraveris, nichil credideris fortune: mendax est, varia levis infida; priora eius blanda et mitia, posteriora eius acerbissima nosti. Iam hoc feroce prodigium expertus, a nemine iam docendus, tuis igitur exemplis tibi consule et ullum cum hac inire commercium caveto; eque promittentem ac negantem despice, eque largientem rapientemque contemne'.

[3] Hoc decreveram, hoc mente firmaveram; at post tam virile propositum, ecce rursus quam muliebriter, quam inepte decidi: ridiculose dixerim, an vero flebiliter? ridiculose aliis fortasse, michi quidem prorsus miserabiliter ac miserrime. [4] Post tot rerum speratarum inopinos casus, induxi in animum sperare iterum atque huic momentaneo et velut hiberne sereno noctis credere et ex eventu crastini pendere, preceps temerarius inconsultus. Interblandiri curis mordacibus ausus sum: 'Ecce iam dilectus meus aderit, **Franciscus meus, frater meus, amicus meus, non minus michi iunctus voluntate quam nomine, non minus amore quam sanguine; ecce aderit et forte iam adest'. [5] Tam vehementi enim meditatione in eum incubueram, ut sepe velut ante oculos aspicerem, tanto maris ac terrarum spatio distantem et heu, nunquam amplius in huius michi peregrinationis exilio revidendum. Sed ego, iure quodam meo quod amantium omnium est comune, fictis congressibus atque colloquiis invise moras solabar absentie meque ipsum, ut fit, quadam cum voluptate fallebam. [6] Quotiens aliquis**

ex pueris meis, quibus ille se fecerat multa morum suavitate carissimum, ad me aliquid nuntiaturus intraverat, ita eram quasi ille iam afforet; quotiens quisquam fores impulerat, fluctuabam et pastorium illud in primis occurrebat animo:

Nescio quid certe est: et Hilas in limine latrat. Credimus? an qui amant ipsi sibi somnia fingunt?

[7] Hec michi miser amans somnia fingebam, his angebar curis, his estuabam solitudinibus, pascebarque tenui quadam spe non aliter quam opimis per quietem dapibus sopitus esuriens; et latratus canum et servorum voces et moti stridor cardinis et pavementum proterens ungula cornipedis, et omnis omnino strepitus excitabat. [8] Quotiens vel libellos quibus inhiabam, vel cui inherebam calamum, festinabundus abieci! quotiens surrexi, quotiens prosilui, videndi avidus tenendique dilectum meum et curarum mearum predulcissimum participem, neque fratrem solum — ut Tullii, quibus hoc loco possum proprie, verbis utar — sed suavitate fratrem prope equalem, obsequio filium, consilio parentem, quem nescio an nimis sero cognoverim, an verius nimis cito! Nisi enim amare hominem cepissem, nequaquam morte eius in has lacrimas incidissem.

[9] Biennio vix integro illius convictu et amicitia fretus sum, tempus, heu, vix alloquio, ne dicam amicitie, satis patens; sed hoc uno solor orbitatem meam, quod ambo certatim illius temporis brevitatem ardentissima hinc illinc caritate laxavimus, et quicquid in amicitia dulce vel sanctum est, quod in spatioso evo alii solent, nos explicuimus in angusto; ut iam delectatio nostra diuturnior, amicitie vero fides certe neque sincerior, neque familiaritas arctior esse posset. Invidit gustatam michi vite dulcedinem fortuna.

[10] Plurima et magna fidei sue pignora sanus egerque suscepi, que in animi mei penetralibus adamantina sede recondidi; spero itidem de me ille sentiret, eoque propensius, quo et humaniorem illum et amantiorem natura protulerat. Nunc autem illius temporis memoria et amara michi simul et dulcis est; hinc mulcet hinc cruciat, nec satis expedio malim ne fuisse illi homini notus an incognitus; amicum enim talem, felix et dulce quidem habuisse, sed amisisse miserrimum atque amarissimum. [11]

Nunquam fere alias me ipsum, ut nunc, excusseram; quod non sine pudore fateor, et affectuum in me plus et virium minus quam opinabar, invenio; putabam enim — et dignum erat multa lectione longaque rerum experientia — obduruisse adversus omnes ictus et iniurias fortune. Fallebar infelix: nichil me mollius, nichil enervatius.

[12] Putabam, imo equidem certus eram, me Franciscum meum amare tenerrime; hoc enim illius erga me caritas et obsequia merebantur; quantum tamen amaverim, heu serum!, nec aliter quam perdendo cognovi. Ideoque nunc intractabilius ulcerosa mens dolet, plus se cernens amisisse quam crederet. Qua in re nichil michi magis obfuit, quam impremeditatio eius quod non solum evenire poterat, sed non evenire non poterat: non cogitaveram moriturum. Et profecto siquis in hoc torrente rerum humanarum ordo esset, ante me mori non debuit post me natus. [13] Accessit fervens atque anxia eius expectatio, de qua multa iam dixi: sic enim ipse michi supremo lacrimans digressu, sic deinde per literas pollicitus; sic Socrates meus non futurum iam, sed presentem eius nuntiaverat adventum, digressum ex Gallia recta ad me tramite in Italiam properare. [14] Heu michi! nunc recolo; velut, adhuc felix atque integer, proximam abscissionem et instantes misérias presagirem neque confestim scirem optima mei ipsius parte cariturum, brevissimam felicitatem meam nitebar extendere, quid fata mecum agerent ignorans. 'Veniet' dicebam, 'prius me quam grandævum patrem, quam dulces fratres ac sorores visere; iniciam manus ac tenebo, nec magnis viribus opus erit; opitulatorem ex adverso inveniam: amor, qui cum illo habitat, partes mecum faciet'. [15] Iam ille crebro michi dicere consueverat horatianum illud

Tecum vivere amem, tecum obeam libens.

Sed ecce manus, quas ego sibi inicere cogitaveram, mors iniecit; et quod ad te pridie brevi quadam epystola dixeram, de consiliis hominum iudicare fortunam, longe aliter atque ego senseram, interpretata est. [16] Nunc, erepta spe geminatoque desiderio, quid agam? lacrimis ne atque suspiriis alar, et in amissi locum merorem meum indesinenter amplectar? an vero serenare animum nitar, et circumstrepentibus fortune minis, in arcem rationis evadere? Hoc prestat, illud placet; hinc virtus erigit, hinc affectus incurvant; et quo me vertam, quid ve potissimum sequar, incertus sum, et

male michi est sepissime cadenti, sepissime resurgenti.

[17] Saona nocens atque impia, que me his anxietatibus involvisti, quid tibi pro meritis imprecer? abstulisti "anime mee dimidium", ac florentissima etate crescentequae iuvenem virtute, "dum adhuc ordiretur", inexorabiliter "succidisti", et nunc illi pectori in quo Franciscus meus hospitabatur, violenter incumbis. Ipse enim abiit, te licet invita; nichil in illum iuris habes, corpus tantum illius et spem meam simul obruis. [18] Pro quo quid aliud optem tibi? curvati in arcum colles extendantur, ut in faciem directi et importuosi litoris redacta, iniquam prebeas classibus stationem; corruant menia et manufacta presidia, que ventis ac fluctibus obiecisti: huc vis Syrtium et Euripi fervor, huc Scyllea rabies, huc Caribdis impetus et quecunque vasti maris pericula transferantur; laxet Eolus inquietos fratres, Austrum et reliquos, qui tuis finibus insultare sunt soliti, ut toto orbe tranquillo, te unam perpetue quatiant procelle.

[19] Quicquid vel mortium vel morborum per omnes terras ac maria pestifer hic annus effudit, in te solam confluat; queque aliis annua, tibi pestis eterna sit. Purgetur insula Sardinie et quicquid celi crassioris usquam est; purgentur stagna et sulphurei lacus limoseque penitus paludes; tepescat Arthos, refrigeretur Ethiopia, vacuetur serpentibus suis Africa, tigribus Hyrcania, quicquid monstrorum et immanium beluarum orbis habet, in te ex omni terrarum parte conveniat. [20] In te tristes nebule, in te latices funesti et inclementes aere, in te frigora estusque desevariant; denique cum summa humani generis salute tu sola depereas; tu locus mortis, tu formidinis ac terrorum regio, tu luctus ac miserie domus esto. Te peregrinus, te mercator, postremo te cives tui fugiant, te viator pallidus e summis montium despiciat iugis, te nauta trepidus ex alto prospectet et infamem scopulum declinans, opem velorum remis adiciat.

[21] Heu, quo me dolor pepulit? quid loquor? aut ubi sum? mortalia mortalis tam graviter fleo, et insontem terram, que suum ius recepit, execror, incertus ubinam ipse moriturus atque hunc pulverem terre redditurus sim. Itaque iam, frater, lamentis et gemitibus abstinendum est, et pro fratre premissis, dum supersumus, orandum; id potius viros decet.

[22] Tibi vero, civitas pulcherrima, que depositum meum servas, ad me tandem reversus, gratiam habeo quod in terra forsitan barbarica iaciturum ipsa complecteris. Vite quidem brevitatis fatalis fuerit; tuum est quod amico meo, iuveni licet, fesso tamen iam curarum, contigit italici saltem requies

sepulcri; leve solamen, sed multis iam viris illustribus optatum. [23] Te nimirum hactenus ut cupide viderem, ipse terrarum situs amenitasque prestabant; deinceps carissimi michi cineris servatricem, amara quadam dulcedine multo libentius videbo. Si enim amantissime olim coniugi, Pompeii sui mors et truncum impie cadaver arenas niliicas commendabat, usque adeo ut inde nollet avelli, cur non ego dilecti mei perpetuam sedem, litus italicum, amabo? Salve, tellus egregia, fraternarum reliquiarum custos fidelissima, tu me largius flere, tu parcius sperare docuisti. [24] Tu autem, ante tempus erepte michi frater, qui hec me in lamenta precipitas, eternum vale; ego quidem ex te gaudium ac solamen, quod in his quibus assidue morimur terris expectabam, ubi neque gaudii neque solatii locus est, multo certius, prestante Deo, multoque cumulatus deinceps in terra viventium expecto. [25] Sed ecce nunc experior quod apud Statium legi:

Dulce loqui miseris.

Profecto sic est; quam multa enim non sentiens, impetu magis quam animi iudicio dolenter effudi! nec loquendo satior sed accendor, nec desinere quidem scio: abrumpam igitur.